

NARKOMANIJA KELIA PAVOJŲ RINKOS EKONOMIKAI

Rolfas Bromė (Rolf Bromme), ekonomistas, Švedijos blaivybės organizacijos "Blå Bandet" ("Mėlynasis kaspinas") viceprezidentas ir laikraščio "Företagarna Aktuell" ("Įmonių aktualijos") redaktorius
Vertė Aistė Urbonienė. Lietuvos blaivybės fondas, 1997 m

Liberaliosios ekonomikos pagrindas yra funkcionuojantis rinkos procesas. Keli išymūs ekonomikos specialistai iš vadinamosios Čikagos mokyklos, kaip, pvz., Nobelio premijos laureatas ir nacionalinės ekonomikos profesorius Miltonas Frydmanas, mano, jog rinka gali stabiliai funkcionuoti visuomenėje, kurioje yra legalizuoti narkotikai. Tai reikėtų pasiaiškinti.

Laisvoje ir gerai funkcionuojančioje rinkos ekonomikoje nuo prekių kainų priklauso individų norai ir pasirinkimas. Legalizavus narkotikų rinką, o tam pritaria Miltonas Frydmanas, individų norai ir pasirinkimas nebegalės reguliuoti kainų. Narkomanas (kaip narkotikų vartotojas) jaučia poreikį narkotikams, dėl kurio savaiminiame kainų nustatyme įvyksta "trumpas sujungimas".

Vis didėjantis narkomano poreikis narkotikams nenatūraliai didina šios prekės paklausą ir mažina kainų paslankumą. Poreikis narkotikams daro asmenį pasirengusiu įsigyti jų bet kokia kaina. Jei narkomanas neturi reikiamos pinigų sumos, jis ją įsigis vogdamas, apgaudinėdamas socialines tarnybas ir draudimą arba pradės pardavinėti narkotikus kitiems. Prostitucija - tai dar vienas pinigų įsigijimo būdas.

Kas atsitiks, jei bus legalizuota narkotikų rinka, t.y. jei narkotikai bus pardavinėjami laisvai arba kontroliuojant valstybei? Tie, kas jau yra tapę narkomanais, ir toliau vartos narkotikus, iškeldami juos į pirmą vietą. Tai neturėtų stebinti. Narkomanas bus vis labiau priklausomas nuo valstybinių pašalpų, nes dėl sveikatos blogėjimo sumažėja arba net pranyksta jo darbingumas.

Šis procesas vyksta ir nelegalioje narkotikų rinkoje. Legalizavus ją, svarbiausia naujovė būtų tai, kad daug naujų žmonių norėtų paragauti narkotikų dėl jų žemos kainos ir gana greit taptų narkomanais. Tai palaipsniui imtų kelti pavojų liberaliosios ekonomikos pagrindui - žmonijos genetiniam fondui. Individų lygmenyje tai reikštų, jog žmogiškąją moralę pakeičia žvėriški instinktai.

Tokiu atveju "spontaniškoji tvarka" (sąvoka, sukurta Nobelio premijos laureato ir Austrijos mokyklos nacionalinės ekonomikos specialisto A. von Hajeko, 1899-1992) rinkos ekonomikoje būtų pakeista "spontaniškuoju chaosu". Taip būtų suardytas pagrindinis individų ir visuomenės grupių funkcijų bei išgyvenimo mechanizmas. Poreikis narkotikams sugriautų rinkos ekonomikos informacinę sistemą.

Svarbiausias klausimas yra tai, kaip sparčiai didės narkomanų skaičius ir koks jis bus legalizuotoje narkotikų rinkoje. Šiems skaičiavimams galima pasitelkti jau turimą patirtį. Kelerių apklausų rezultatai rodo, jog po savo debiuto narkomanas į narkomanijos liūną įtraukia nuo 1 iki 6 naujų asmenų. Tai paprastai vyksta per pirmuosius 10-12 mėnesių. Plitimas yra labai greitas ir todėl yra vadinamas eksponentiniu plitimo greičiu, kuris priklauso nuo visuomenės politikos narkotikų atžvilgiu, jos efektyvumo arba ribotumo.

Galima teigti, kad dalis narkomanų savo iniciatyva ieškos pagalbos, norėdami atsikratyti priklausomybės nuo narkotikų. Tai turėtų prasidėti ne anksčiau, kaip praėjus 4-5 metams nuo jų vartojimo pradžios. Be to patys narkomanai retai ieško pagalbos norėdami atsikratyti šio poreikio. Savanoriško gydymosi priežastis paprastai būna narkomanijos pasekmės. Po gydymo narkomanas, nebejausdamas kankinančių šalutinių efektų, dažniausiai vėl pradeda vartoti narkotikus, ir poreikis jiems vėl tampa centriniu bei vyraujančiu.

Suprantama, kad toks didelis narkomanijos plitimo greitis negali išlikti amžinai. Žmonės suvoks, koks tai žalingas įprotis, sukeliantis dideles socialines problemas ir bus atsargesni. Tada situacija pradės stabilizuotis. Neaišku, kada tai prasidės, kaip ir kokia visuomenės dalis bus narkotizuota.

Yra žinoma, kad praėjus 6-7 metams po narkotikų vartojimo pradžios, kas antras narkomanas savanoriškai įveikia šią priklausomybę (*Lietuvoje tyrimų, patvirtinančių šį teiginį, nėra; - red. pastaba*). Neaišku tik, kodėl taip atsitinka, bet galbūt tai priklauso nuo fizinių, psichinių, socialinių ir ekonominių problemų, kai narkotikų teikiamas pasitenkinimas nebegali nustelbti rūpesčių ir kančių.

Kitas įdomus klausimas: kas vyksta visuomenėje, kuri laikosi griežtos narkotikų politikos,

tačiau leidžia grupei registruotų narkomanų legaliai įsigyti narkotikų? Pvz., pagal gydytojo receptą. Švedijoje 7-ame dešimtmetyje buvo legaliai išrašomas amfetaminas, o Niujorke - metadonas. Abiem atvejais narkotikai ir toliau būdavo pardavinėjami juodojoje rinkoje. Net ir legaliai išrašant narkotikus yra didelis narkomanijos plitimo pavojus. Be to, tai klaidina asmenis, esančius rizikos zonoje.

1965-1967 metais Švedijoje, vykdant eksperimentą ir laikantis švelnios narkotikų politikos, narkomanija įgijo epidemijos pobūdį. Jei 6-tojo dešimtmečio pradžioje buvo žinomi tik keli narkomanijos atvejai, o 1954 metais Stokholme atlikus kruopščius tyrimus, buvo užregistruota 200 amfetamino vartotojų, tai 1968 metais narkomanijos gydymo komitetas nustatė, jog šalyje yra maždaug dešimt tūkstančių narkomanų. Nuo 1969 metų narkomanijos epidemija buvo sustabdyta griežtos visuomeninės politikos. Profesorius Nilso Bejeroto disertacija, parašyta 1974 metais, parodė kaip proporcingai didėja narkomanų skaičius priklausomai nuo visuomenės vykdomos politikos narkomanijos atžvilgiu.

Nepasisėkęs eksperimentas Švedijoje 7-jo dešimtmečio viduryje buvo vykdomas oficialiai ir remiamas medikų tarybos. Nedideliame gydytojų skaičiui buvo leista išrašyti narkotikus, pirmiausiai - amfetaminą. Eksperimentas buvo pakankamai ilgas, kad daug žmonių būtų įtraukta vartoti narkotikus ir kai kuriems tai tęsėsi kelis dešimtmečius. Kiti narkomanai mirė labai anksti.

Padidėjęs narkotikų vartojimas gali iš pagrindų sugriauti kultūrinę evoliuciją. Auganti narkomanija griaua mūsų civilizacijos pagrindus - protą ir mąstymo būdą.

Liberaliosios rinkos ekonomika nustato savo funkcionavimui tinkamas sąlygas ir moralės normas. Visuomenėje, kurioje aštrėja narkomanijos problema, šios sąlygos gali būti panaikintos.

Mėginkime suvokti, kas gi atsitiktų, jei Miltono Frydmano pasiūlymu narkotikų rinka būtų legalizuota? Ar tai būtų "planinga tvarka", t.y. tam tikra planuota ekonominė organizacija? Atrodo, kad ne.

Suprantama, kad net ir laikantis griežtos narkotikų politikos visada bus grėsmė, kad atsiras nelegalios rinkos, tačiau jos veiks aukštų narkotikų kainų, tarsi "pavojaus premijų" nebijančiam rizikuoti ir patekti į kalėjimą, sąlygomis. Aukšta narkotikų kaina nelegalioje rinkoje, vadinasi, kad tai per brangu, yra svarbi informacija žmonėms, kurie yra rizikos zonoje. Būtent šie žmonės, atsižvelgdami į narkotikų kainą, ir nuspręš, ar pradėti juos vartoti, ar ne. Vykdamas griežtą politiką, narkomanija plinta lėčiau ir tai suteikia galimybę pasirūpinti jau registruotais narkomanais. Jeigu jų skaičius sparčiai didės, visuomenė nepajėgs valdyti padėties.

Svarbiausi narkomanijos plitimą reguliuojantys veiksniai yra visuomenės reakcija, jos strategija ir galimybė privalomai gydyti narkomanus. Pagal Švedijos socialinius įstatymus tai yra leidžiama, nors retai taikoma (*dauguma narkomanų pasirenka privalomąjį gydymą, antraip jiems gresia kalėjimas; - red. pastaba*). Daugelyje Europos šalių narkomanai nėra privalomai gydomi.

Šiandien Švedija, vykdanti griežtą politiką narkomanijos atžvilgiu, yra unikalus pavyzdys, kaip visuomenė, kovodama su narkomanija, pasiekė gerų rezultatų, nors tam reikėjo daug laiko. **Jos pasiekimas, tai ne ženklus narkomanų skaičiaus sumažėjimas, o mažas pradedančiųjų skaičius. Tai reiškia, jog narkomanų karta sensta nepalikdama tokios pat didelės jaunosios kartos.** (*Pabrėžta mūsų; - red. pastaba*).

Norint išsaugoti sėkmingą Švedijos narkotikų politiką, yra būtina, kad kitos pasaulio šalys stengtųsi priartėti prie švediškojo modelio. Antraip Švedijai bus sudarytas per didelis spaudimas. Mums svarbu, kad Švedijos narkotikų politikos modelis būtų žinomas Europoje, ir kad kitos šalys pasimokyėtų iš švedų klaidų, padarytų 7-ajame dešimtmetyje. Europos šalims būdingas šiuo klausimu pasyvumas priklauso, viena vertus, nuo sunkios padėties, iš kurios išeitį sunku rasti, ir todėl yra nuleidžiamos rankos, antra vertus, nuo Miltono Frydmano pasiūlymo legalizuoti narkotikų rinką, kuo daugelis patikėjo. Visi nori išvengti nusikaltėlių keliamų pavojų, tačiau plintanti narkomanija Europoje yra daug didesnė problema tiek civilizacijos, tiek ir liberaliosios ekonomikos išlikimo požiūriu.

Švedijos pavyzdys yra įdomus tuo, jog liudija, kad liberaliosios ekonomikos sąlygomis yra įmanoma demokratinėmis priemonėmis sumažinti narkomanijos mastą. Tam reikia ilgalaikės ir tvirtos politikos bei didelės piliečių paramos. Už Švedijos visuomenės paramą ir sąmoningumą reikia padėkoti profesoriumi Nilso Bejerotui, kuris daug padarė formuodamas visuomenės nuomonę. Jo gilus išmanymas ir sugebėjimas bendrauti su žmonėmis padarė lemiamą įtaką Švedijos politikai narkomanijos atžvilgiu.